

KOPALNIA RUDY MIEDZI W WILKOWIE OD POWSTANIA DO 1945 ROKU

Karolina RYBICKA

Uniwersytet Wrocławski, Instytut Historyczny, ul. Szewska 49, 50-139 Wrocław

*historia górnictwa, ruda miedzi,
Wilków, Dolny Śląsk*

Artykuł przedstawia historię górnictwa rudy miedzi w Wilkowie koło Złotoryi w latach 30. i 40. XX wieku. Na terenie tym funkcjonowała kopalnia podziemna, eksploatująca rudę miedzi, która następnie była wzbogacana w procesie flotacji, efektem końcowym tego procesu był koncentrat. Kwerenda archiwalna oraz biblioteczna pozwoliła na odtworzenie historii kopalni rudy miedzi od momentu rozpoczęcia prac poszukiwawczych złóż miedzi, przez budowę zakładu i jego działanie, aż po przerwanie funkcjonowania w pierwszych miesiącach 1945 roku.

1. Wstęp

Złotoryja i jej okolice słynęły nie tylko ze złotego kruszcu. Prawdopodobnie zwyczaj wydobywania różnych cennych minerałów na tym obszarze sięgają aż XIII wieku (Choma-Moryl & Moryl, 2006). Przez kolejne stulecia były kontynuowane w mniejszym lub większym stopniu, tworząc tradycje górnicze, które są obecne w świadomości mieszkańców Wilkowa, Leszczyny oraz Złotoryi (Dziekoński, 1972). Rejon Leszczyny i Wilkowa zyskał na wartości około roku 1860, kiedy to jaworskie gwarectwo zainicjowało budowę kopalni „Stilles Glück” (Wiśniewski & Horoszko, 2013). Wydobywanie ruszyło w 1863 roku (Plan ruchu... sygn. 410). Udostępniono stare wyrobiska oraz przeprowadzono drążenie nowych. Kopalnia „Stilles Glück” posiadała trzy sztolnie odwadniające oraz jedną udostępniającą. Każda osiągnęła długość 40 m. W szczytowym okresie wydobywania zatrudniała stu pracowników. Spadek cen miedzi, a co za tym idzie nieopłacalność wydobywania, doprowadziła w 1883 r. do zamknięcia kopalni (Dziekoński, 1972). Po tym czasie aż do lat dwudziestych XX wieku nikt nie interesował się złożami rud miedzi tego obszaru, ponieważ metoda przeróbki była przestarzała, a eksploatacja ubogich złóż nieopłacalna. Wszystko zmieniło się wraz z rozwojem techniki wydobywczej i przeróbki tego surowca. W wyniku postępu technologicznego pozyskanie rudy miedzi z mniej zasobnego

złoża stało się możliwe. Do podniesienia zawartości miedzi w rudzie stosowano proces flotacji, dzięki niemu zawartość pierwiastka w półprodukcie zwiększała się kilkukrotnie.

2. Historia prac poszukiwawczych złóż i budowa kopalni

W latach trzydziestych XX wieku nastąpiła gwałtowna zmiana w polityce gospodarczej III Rzeszy. Jednym z czołowych zadań było przygotowanie kraju do prowadzenia wojny. W związku z tym przystąpiono do gromadzenia strategicznych surowców potrzebnych do produkcji zaopatrzenia wojennego. Do tej grupy zaliczono również miedź (Tyszkiewicz & Czapiewski, 2011). Zapewne wyznaczenie nowych celów gospodarczych w państwie przyczyniło się do podjęcia decyzji o budowie kopalni rudy miedzi w Wilkowie. W latach 1933–1935 w okolicach Leszczyny wykonano serię dwudziestu odwiertów o głębokości do 480 m oraz 21 szybików badawczych o głębokości od 3,5 do 15 m (Paździora, 1995). Roboty eksploatacyjne na polach górniczych (Poszukiwanie pól... sygn. 711) *Daniel, Haasel, Grünspan I, Grünspan IV, Gotthardt i Hinderniss* były prowadzone przez przedsiębiorstwo Berg- und Hütten A. G. „BUHAG” należące do koncernu Bergwerks-Gesellschaft *Georg v. Gesche Erben* Berlin-Wrocław (Piątek & Piątek, 1995). Przeprowadzone prace poszukiwawcze dały pozytywny rezultat (Plan ruchu... sygn. 410) i w 1936 roku firma „BUHAG” podjęła decyzję o budowie kopalni oraz zakładu wzbogaceniowego, który ulokowano w jej sąsiedztwie (Poszukiwanie pól... sygn. 711). Sporządzono projekt kopalni rudy miedzi, lokując ją na obszarze między Wilkowem a Leszczyną (Steinborn & Kozak, 1971). Dotychczas nie udało się odnaleźć źródeł dokumentujących przebieg prac budowlanych trwających w latach 1936–1939. Cała zabudowa zespołu przemysłowego nawiązywała do modnego w architekturze stylu konstruktywistyczno-funkcjonalistycznego. Oryginalny projekt kopalni się nie zachował, wiadomo że jego autorami byli nieznanymi z imienia i nazwiska niemieccy architekci. Centralnym punktem układu przestrzennego planu była stalowa wieża wyciągowa, którą otaczały budowle o kształcie sześciątów. Obiekty te miały stalowy szkielet oraz ceglane ściany (Maciejak & Maciejak, 2006). Ulokowane w nich były maszyny wyciągowe, cechownia, warsztaty, magazyny oraz administracja.

4. Kopalnia w latach 1939–1945

Pierwszą rudę miedzi wydobyto w 1939 roku. W sierpniu tego samego roku przystąpiono do pogłębiania jedyne kopalnianego szybu Hegewaldschacht, którego wylot na powierzchnię ziemi znajdował się na poziomie 249 m n.p.m. Średnica szybu wynosiła 5,1 m (Piątek & Piątek, 1998), a główny chodnik wydobywczy został założony na poziomie 83 m n.p.m. Szyb ostatecznie miał uzyskać głębokość 217 m (Michler, 2006), jednak stało się to dopiero w październiku 1942 roku, gdyż prace skutecznie spowalniało kilkukrotne wdarcie się wody i wody z piaskiem (Jerzmański & Kornaś, 1957).

Równolegle prowadzono roboty badawcze, które miały poszerzyć wiedzę o podziemnym złożu. Do 1940 roku wykonano wiele nowych otworów wiertniczych i szybków poszukiwawczych. W tym samym czasie do podziemnej części kopalni dodano dwa wyrobiska korytarzowe o długości 700 m do poziomu 100 m n.p.m. Następnie połączono z nimi dużą ilość chodników poziomych. Łącznie dało to prawie 3000 m podziemnych chodników (Piątek & Piątek, 1998). Cały urobek z tych robót był wzbogacany w zakładzie flotacji. Uzyskany w ten sposób koncentrat, zawierający około 14% miedzi, nie był przetapiany na miejscu, a przesyłany do huty w mieście Eisleben w środkowo-wschodniej części Niemiec (Kłos, 1985), ponieważ miejscowość ta była centralnym ośrodkiem zagłębia eksploatującego rudy miedzi oraz posiadała odpowiednią infrastrukturę, której brakowało w okolicy kopalni.

Dla okresu II wojny światowej nie zachowało się zbyt wiele materiałów źródłowych dotyczących wyglądu pierwszych zabudowań kopalni oraz jej funkcjonowania. Podobnie brak pełnych danych dotyczących ilości zatrudnienia (tylko szacunkowe dla niektórych okresów), samych pracowników, warunków pracy, wynagrodzenia. Istnieje przypuszczenie, że w kopalni byli zatrudnieni obcokrajowcy wykonujący prace na powierzchni i pod ziemią (Stolarczyk i in., 2013). W latach 1939–1945 kopalnia zatrudniała około 350–400 osób i funkcjonowała w systemie dwuzmianowym. Na każdej z nich pracowało około 200 pracowników. Ze względu na duże zapotrzebowanie wody do procesu flotacji należało wybudować w pobliżu kopalni zbiorniki wodne, do których miałyby być odprowadzane poflotacyjne odpady. Pierwszy plan budowy zakładał powstanie czterech takich obiektów, ale do 1945 roku powstał tylko jeden. Pozostałych trzech nie wybudowano; wybrano jedynie teren, na którym miałyby powstać, lokując je pomiędzy Leszczyną, Stanisławowem a Kondratowem (Plany przeglądowe... sygn. 24). W pierwszych miesiącach 1945 roku z powodu zbliżających się oddziałów Armii Czerwonej działań wojennych kompleks zamarł. Część maszyn została zdemontowana i wywieziona w głąb Niemiec, a szyby zatopiono (Gładkiewicz i in., 1997).

5. Proces wydobywania

Urabianie złoża odbywało się przy pomocy materiałów wybuchowych – dynamitu i amonitu. Tak uzyskany surowiec był na początku transportowany przez przenośniki rynnowe wstrząsane (Jerzmański & Kornaś, 1957). Następnie skała była przesyłana przenośnikami taśmowymi do głównych wyrobisk korytarzowych, a z tego miejsca taśmami zbiorczymi przewożono ją na główny chodnik wydobywczy, z którego urobek był wywożony na powierzchnię wozami. Wstępny etap przeróbki obejmował przejście surowca przez kruszarki i młyny, ostatecznie tak przygotowany materiał podlegał flotacji.

Roczne wydobywanie rudy miedzi przez cały okres funkcjonowania kopalni utrzymywało się na stałym poziomie ok. 750 tys. ton, a do końca 1944 roku uzyskano łącznie ok. 3750 tys. ton rudy miedzi. Z wyeksploatowanego urobku w ciągu pięciu lat działalności otrzymano 24 tys. ton miedzi (Piątek & Piątek, 2000).

6. Osiedle Wilków

W roku 1936. pojawił się plan budowy osiedla robotniczego dla pracowników (Kozłowski, 1985). Prace budowlane trwały w latach 1938–1940. Zabudowa mieszkalna osiedla składa się z trzykondygnacyjnych domów mieszkalnych – dwu- lub czterorodzinnych. Obiekty te są ceglane, otynkowane, posiadają dachy dwuspadowe kryte dachówką. Cztery budynki jednopiętrowe pełniły rolę piekarni, masarni, sklepu oraz przychodni. Ulice osiedla pierwotnie były wybrukowane granitową kostką. Na lampach, które były ustawione wzdłuż ulic, zamontowane były głośniki radiowęzłowe, które o godzinie 4:55 budziły mieszkańców na poranną zmianę, która rozpoczynała się o 6 rano. Zakład był oddalony od osiedla ok. 2 km, ponieważ kopalnia nie zapewniała swoim pracownikom transportu, byli oni zmuszeni docierać na miejsce pieszo. W 1940 roku została wzniesiona szkoła. Budynek ma obecnie 18 pomieszczeń. Obiekt zbudowany jest z cegły, którą pokrywa tynk, pokryty jest dwuspadowym dachem. Planowo całe osiedle miało zamieszkiwać 4 tysiące osób. Docelowa liczba mieszkańców może świadczyć o planach rozbudowy kopalni rudy miedzi przez firmę „BUHAG”. Cała inwestycja była dużym przedsięwzięciem, wymagającym znacznych nakładów finansowych. Przyczyniła się też do rozwoju wsi Wilków, ponieważ stała się ona atrakcyjnym miejscem do osiedlenia się dla osób szukających pracy.

7. Podsumowanie

Kopalnia rudy miedzi w Wilkowie rozpoczęła swoją działalność w 1939 roku i funkcjonowała przez około sześć lat do 1945 roku, kiedy to wraz ze zbliżaniem się frontu wschodniego zakład zamarł. Przez ten okres z wydobytej rudy miedzi uzyskano łącznie 24 tys. ton miedzi. Była to kopalnia średniej wielkości o zatrudnieniu około 350–400 osób. Przedsiębiorstwo zadbało o zaplecze socjalne swoich pracowników poprzez budowę osiedla górniczego, a następnie lokowanie swoich pracowników w powstałych mieszkaniach. Cała nadziemna infrastruktura zakładu nie uległa poważniejszym zniszczeniom w okresie wojennym, ucierpiała podziemna część. Szyby zostały zatopione w pierwszych miesiącach 1945 roku. Z jednej strony taki obrót wydarzeń zabezpieczył korytarze przed dewastacją, ale późniejsze ich odwodnienie wymagało dużych nakładów pracy. Zanim poczyniono pierwsze prace przygotowujące zakład do wznowienia produkcji, Rosjanie wywieźli nieuszkodzone niemieckie maszyny w głąb ZSRR. Dopiero potem przystąpiono do odbudowy. Produkcja ruszyła w połowie 1950 roku, a kopalnia otrzymała nową nazwę: Zakłady Górnicze „Lena” w Wilkowie.

Literatura

- CHOMA-MORYL K., MORYL J., 2007. *Historia odkrycia złóż miedzi w regionie*. [W:] Dąbrowski S. (red.). KGHM Polska Miedź S. A. *Geneza i współczesność. Materiały z konferencji naukowej 6 grudnia 2006 r.* Seria Wydawnicza Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy: 42–49.
- GLADKIEWICZ R., 1997. *Dzieje Złotoryi*, Wyd. Tow. Miłośników Ziemi Złotoryjskiej. Wrocław.

- DZIEKOŃSKI T., 1972. *Wydobywanie i metalurgia kruszców na Dolnym Śląsku od XIII do połowy XX wieku*. Zakł. Nar. im. Ossolińskich. Wrocław.
- JERZMAŃSKI J., KORNAŚ J., 1957. *Złoże surowców mineralnych Powiatu złotoryjskiego*. Wrocław (maszynopis w zbiorach Towarzystwa Miłośników Ziemi Złotoryjskiej w Złotoryi).
- KACZMAREK W., ROŻEK R., 2008. *Historia poszukiwań i rozpoznania złóż rud miedzi w „Starym Zagłębiu Miedziowym”*. [W:] Zagożdżon P., Madziarz M. (red.), *Dzieje górnictwa – element europejskiego dziedzictwa kultury*. Ofic. Wyd. Polit. Wr.: 101–112.
- KŁOS T., 1985. *Górnictwo miedzi w Polsce Ludowej do odkrycia Nowego Zagłębia Miedziowego*. [W:] Gumiński T., Heck R. (red.) *Szkice legnickie II*. Wyd. Tow. Przyjaciół Nauki w Legnicy. Wrocław.
- KOZŁOWSKI M., 1985. *Stare Zagłębie Miedziowe*. Krajowa Agencja Wydawnicza. Wrocław.
- MACIEJAK K., MACIEJAK K., 2006. *Na tropach dawnego górnictwa Gór i Pogórza Kaczawskiego*. Wyd. Gold Centrum. Złotoryja.
- MICHLER A., 2006. *Gmina Złotoryja dawniej i dziś. Zarys historii miejscowości, dziedzictwo kulturowe oraz dorobek współczesności*. Urz. Gm. Złotoryja. Złotoryja.
- PAŹDZIORA J., 2011. *Polska miedz 1945–2010*. Wyd. Proart Bolesławiec. Bolesławiec.
- PAŹDZIORA J., 1995. *Polskie Zagłębie Miedziowe*. Tow. Miłośników Bolesławca. Bolesławiec.
- PIĄTEK E., PIĄTEK Z., 1998. *Dzieje górnictwa i hutnictwa na obszarze Parku Krajobrazowego „CHEŁMY”*. Maszynopis w zbiorach Centrum Edukacji Ekologicznej i Krajoznawstwa Salamandra w Myśluborzu.
- PIĄTEK E., PIĄTEK Z., 1995. *Studium historyczne górnictwa i metalurgii na obszarze Parku Krajobrazowego „CHEŁMY”*. Maszynopis w zbiorach Centrum Edukacji Ekologicznej i Krajoznawstwa Salamandra w Myśluborzu.
- PIĄTEK E., PIĄTEK Z., 2000. *Zarys dziejów zakładu górniczego Lena w Wilkowie. Eksploatacja złoża rudy miedzi, wzbogacenie urobku, gospodarka odpadami*. Maszynopis w zbiorach Centrum Edukacji Ekologicznej i Krajoznawstwa Salamandra w Myśluborzu.
- STOLARCZYK T., KOBYLAŃSKA M., KIERCZAK J., MADZIARZ M., GARBACZ-KLEMPKA A., 2015. *Leszczyna. Monografia ośrodka górnictwa i metalurgii rud miedzi*. Wyd. Fundacja Archeologiczna Archo. Radziechów.
- STEINBORN B., KOZAK S., 1971. *Złotoryja, Chojnów, Świerzawa*. Zakł. Nauk. im. Ossolińskich. Wrocław.
- TYSZKIEWICZ J., E. CZAPIEWSKI, 2011. *Historia powszechna. Wiek XX*. Wyd. Nauk. PWN. Warszawa.
- WIŚNIEWSKI E., HOROSZKO T., 2013. *Śladami dawnego górnictwa. Przewodnik turystyczny po Leszczynie*. Wyd. Dolnośl. Zesp. Parków Krajobrazowych we Wrocławiu. Wrocław.

Materiały Archiwum Państwowego we Wrocławiu, Oddział w Legnicy, Zakłady Górnicze „Lena”

Plan ruchu robót poszukiwawczych w niecce złotoryjskiej cechsztynu. Dokumentacja niemiecka, sygn. 410: 4–14.

Poszukiwanie pól miedzionośnych w niecce złotoryjskiej. Dokumentacja niemiecka, sygn. 711: 5–10.

Plany przeglądowe kopalni „Lena”, mapy. Dokumentacja niemiecka, sygn. 24: 8.

COPPER ORE MINE IN WILKÓW FROM ESTABLISHMENT TO 1945

*history of mining, copper ore,
Wilków, Lower Silesia,*

The article presents the history of mining copper ore in Wilków near Złotoryja in the 30s of the twentieth century. In this area an underground mine operator of copper ore functioned which was later enriched in the flotation process. The result of this process was a concentrate with a higher copper content. The query archive and the library allowed for recreating the history of the copper ore mine from when the first exploration work begun, through the construction of the plant and its work until the end of its operation at the beginning of 1945.